

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII
Международная научная конференция студентов и молодых
ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International
Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE
BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

cook's pLiterature. Putting such ingredients inside the turkey and these things can be called stuffing or dressing also in some places of England.

Idioms relevant to Thanksgiving Day

The usual phrase that English people tell each other during Thanksgiving is (to be) thankful (for something), which means to be grateful for having something for God. Another one is (to be) turkey. If a person is called as a turkey, it means someone who is funny or weird. Actually, this is not related to Thanksgiving, but relevant to the food name, turkey. The large, unusual and rude appearance of the bird turkey is being transformed to a person's character.

A difficult problem or situation that an individual doesn't have any willing to solve can be described in the phrase hot potato. In fact, a real hot potato may burn your hand, when you get it on your palms, so this difficulty of touching the hot potato is giving such meaning to problematic situation. This can be also the name of a game that is played in class at schools.

During Thanksgiving, many people receive two days off from work: Thursday and Friday. As a result, many individuals vacation or engage in enjoyable activities in the days after Thanksgiving. Also, since Christmas is typically approximately a month after Thanksgiving, folks have a decent chance to purchase for it a day or two following Thanksgiving. The day after Thanksgiving, however, came to be known as Black Friday since it was typically a chaotic, "dark" time to go shopping because many stores were absolutely packed with people. This is because many people had the same idea. In recent years, numerous retailers have started holding "Black Friday Deals," especially with the advent of the Internet.

In conclusion, it can be clear that Thanksgiving Day is full of linguistic and linguacultural terms related to the celebration. By doing analysis on those lexemes and phrases, a true culture and living style of English people may be revealed and imagined in a right way. The fact that English people pay a great attention to preserving their own culture while celebrating national and international holidays in the world.

Literature

1. Mills, David; Neilson Bonikowsky, Laura; McIntosh, Andrew. "[Thanksgiving in Canada](#)". Canadian Encyclopedia. Historica Canada. Retrieved October 6, 2017, P.125-128.
2. Forbes, Bruce David. America's Favorite Holidays: Candid Histories. [University of California Press](#). October 27, 2015, P. 155.
3. Woodlief, H. Graham. "[History of the First Thanksgiving](#)". Berkeley Plantation. Retrieved November 23, 2021, P. 79-82.
4. Бегматов Э., Улуқов Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006, P.24
5. Cambridge dictionary
6. Oxford dictionary
7. <https://www.fluentu.com/blog/english/thanksgiving-english/>
8. <https://medium.com/foodie-luv/cornucopia-a-beautiful-symbol-for-celebrating-a-bountiful-harvest-96706ba1183>

УДК 81-116.4

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ САХА (ЯКУТ) ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ

Амангелдіқызы Әлия

aliya010124@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Түркітану
кафедрасының I курс магистранты,
Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Айдарбекова Ж.Қ.

Лингвистикада фразеологизм – тұрақты сөз тіркесі; бүтін тіркестің мағынасы оны құрайтын бөліктерінің жеке тұрғандағы мағынасынан өзгеше болады[1]

Фразеология теориясының алғышарттары орыс ғалымдар А. А. Потебня, А. А. Шахматов және Ф. Ф. Фортунатовтың еңбектерінде көрінеді. Фразеологизмнің дамуына француз лингвисті Ш. Баллидің идеялары да айтарлықтай әсер етті, ол алғаш рет сөздердің тұрақты тіркестерінің белгілерін және олардың жіктелуінің негіздерін тұжырымдады және "фразеология" терминін енгізді, ол "байланысты сөз тіркестерін зерттейтін стилистика бөлімі" деп түсіндірді. [2, 9 б.]

Алғаш рет фразеологизмдердің ерекше қасиетіне қазақ тіл білімінде академик І.Кеңесбаев назар аударған. Қазақ фразеологиясының дамуына, теориялық және қолданбалы жақтарына үлкен үлес қосқан көптеген мақалалар және ғылыми зерттеулер жасаған. Қазақ тіл білімінде І. Кеңесбаевтің "Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі" деген еңбегі кеңінен танымал. Кеңесбаевтан бастап қазақ тіліндегі фразеологизмдердің теориялық-практикалық мәселелерін Ғ. Мұсабаев, Н. Сауранбаев, С. Аманжолов, К. Аханов, Р. Сәрсенбаев және кейінгі буын зерттеушілер А. Байтелиев, Қ. Қалыбаева, Н. Қашанова, С. Сәтенова және т.б. жан-жақты зерттеген. Сондай-ақ фразеологизмдердің тақырыптық-мағыналық топтарын, синтаксистік қызметін арнайы зерттеп, тұжырымдар жасаған. І. Кеңесбаев фразеологияны дербес пән ретінде қарастыру туралы ой тастап, түркі тілдес халықтардың тіл білімінде бұл мәселеге қатысты зерттеудің көбеюіне үлкен әсер еткен. К.Аханов фразеологиялық тіркестерді мақал-мәтелдермен байланыстыра отырып зерттеген, қазақ фразеологизмдерге В. В. Виноградовтің классификациясы бойынша жіктеу берген.

Якут тіліндегі фразеологизмдерді зерттеу тарихы сөздіктер құрастырушылар сөздің сөйлеуде қолданылуын көрсететін мысалдар ретінде фразеологиялық бірліктерді (сөздер немесе түйінділер ретінде айқындалған) жекелеген лексемдердің сөздік мақалаларына енгізген кезден басталады. Әр түрлі типтегі фразеологиялық бірліктерді О. Н. Бетлингтің "якут-неміс сөздігінде" табуға болады (1851). Сондай-ақ, Э.К. Пекарскийдің "Якут тілінің сөздігіне" де (1907-1930) көптеген фразеологиялық бірліктер енгізілді. Бұл жинақтарда мақал-мәтелдермен қатар фразеологизмдер де жазылған. Саха тіл білімінде Н.С. Григорьевтің 3000 шақты бірлік қамтитын «Якут тілінің фразеологиялық сөздігі», А.Г. Нелуновтің «Якут-орыс фразеологиялық сөздігі» кеңінен қолданылады. Лингвомәдениеттану аясында якут тілінің фразеологизмдері түркі тілдерінің ерте түркілік өзегімен семантикалық жақындық дәрежесін анықтау және жоғарыда аталған туыстық тілдік байланыстардан бөлініп, кейінгі кезеңдегі байланыстар нәтижесінде пайда болған фразеологиялық бірліктердің шығу тегін анықтау үшін туыс түркі тілдерімен (хакас, алтай, тыва) салыстырылады.[3]

Әлем халықтарының тілдерінде тілдің маңызды құрамдас бөлігі болып мәдениеттің ұлттық ерекшеліктерін білдіретін көптеген фразеологиялық бірліктер бар. Әр ұлттың тілдік дүние бейнесін оның тілінен, әсіресе фразеологизмдерінен тануға болады. Фразеологизмдер тілдің ерекше және өте бағалы тіл қазынасы болып табылады. Қазақ және Саха тілдерінен бұл екі түркітілдес халықтың дүниеге деген көзқарасын түсінуге болады. Якут тілі, сондай-ақ саха

ретінде белгілі, Ресейдің солтүстік-шығысында орналасқан Саха Республикасының (Якутия) ресми тілі. Ол түркі тілдерінің отбасына жатады және бай мәдениет пен дәстүрге ие. Якут тілінде якут халқының ұлттық-мәдени болмысын көрсететін фразеологизмдер көп. Екі тілде де ауа-райы мен климатқа қатысты фразеологиялық бірліктер өте көп, бұл Якутия мен Қазақстанның қатты қысы мен ыстық жазын ескерсек, таңқаларлық емес. Саха тілінде жануарлар әлеміне, табиғатқа, қысқы іс-әрекетке қатысты фразеологизмдер үстемдік етеді. Қазақ тілінде де халықтың көшпелі өміріне, жануарлар дүниесіне, мәдениетіне байланысты фразеологизмдер басым. Мысалы, Саха тілінде *Тиин мэйиш* «тиін миі» фразасы есте сақтау қабілеті жақсы адамды білдіреді. Тиіннің керемет жады бар: тамыз айынан бастап ол саңырауқұлақтар мен жаңғақ конустарын жинай бастайды, ол жерде – бұтақтарда немесе ағаш қабығының астында. Содан кейін бүкіл қыстың жалғасында бұл қорлар біртіндеп тауып, қоректенеді, қор сақталған ағашқа көтеріледі.[4] Немесе, *тарбаабыт ынах курдук* тым момын, тыныш, қайтпас мінез деген мағынаны білдіреді. Тікелей аударғанда 'қасып тұрған сиырдай' болады. Қазақша лексикалық эквиваленті – *қой аузынан шөп алмас*. Қазақ пен Саха фразеологияларында көптеген мағыналық және лексикалық ұқсастықтар бар. Алайда, бұл екі түркі тілі салыстырмалы аспектіде қарастырылмаған.

Тілдерді салыстыра-салғастыра зерттеу олардың бір-бірімен ұқсастық, бір-бірінен айырмашылық заңдылығын анықтауға, тілдің ұлттық қасиеттерін тереңірек түсінуге, жалпы және жеке аударма теориясының қалыптасуына зор мүмкіндіктер береді. Қазақ және Саха фразеологиялық бірліктерін бөлек салыстырмалы аспектіде зерттеуге көптеген еңбектер, оның ішінде ғылыми-зерттеу жұмыстары арналған. Қазақ фразеологизмдері орыс, ағылшын фразеологизмдерімен, сондай-ақ түрік, өзбек, қырғыз және т. б. сияқты әртүрлі түркі тілдерімен салыстырмалы түрде қарастырылған. Сол сияқты, якут фразеологизмі түркі емес және түркі тілдерінің, соның ішінде түрік және т. б. фразеологизмдермен салыстырылған. Саха фразеологиясындағы салыстырмалы еңбектердің арасында келесі жұмыстарды атап өтуге болады: Р.Н. Анисимовтің «Якут және Оңтүстік Сібірдің түркі тілдеріндегі «бас» атауының компоненттері бар фразеологизмдерін сабыстырмалы талдау», Л.А. Уарованың «Жануарлардың сыртқы түрі мен әдеттеріне байланысты орыс, якут және ағылшын тілдерінің фразеологиялық бірліктерін салыстырмалы талдау», Р.Н. Анисимовтің «Якут тіліндегі жас пен тәжірибенің фразеологиялық номинациясы (Оңтүстік Сібірдің түркі тілдерімен салыстыру)», Айше Дуварджының «Саха және Түрік мақал-мәтелдерінде тіл ұғымын түсіну» («Saha ve Türkçe atasözlerinde dil kavramının anlamlandırılması») және т.б.

Қазақ тіл біліміндегі фразеологизмдерді түркі тілдерінің бірімен салыстыра отырып зерттеу үрдісі – қазіргі тіл біліміндегі өзекті зерттеу әдістерінің бірі болғандығының көрсеткіші. Қазақ фразеологизмдері басқа тілдердің фразеологизмдерімен салыстырылған жұмыстар: «Қазақ және түрік тілдері фразеологизмдерін салыстырудың лексикографиялық көздері» Балташева Н., «Неміс және қазақ тілдерінің құрамында “ақ” және “қара” атаулары бар фразеологиялық бірліктер (салыстырмалы-салғастырмалы тұрғыда)», «Қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдеріндегі фразеологиялық бірліктерді салыстырмалы талдау» Алшынбекова, М.С.; Жуманбекова, Н.З., «Қазақ және түрік тілдеріндегі адамның тыныс алу жүйесі атауларына қатысты тұрақты тіркестер» Қ. Кенжалин, А. Илкер, А. Мирзахметов, Қ. Тұрарханова, «Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық теңеулердің ұлттық мәдени сипаты» Ж.Ж. Аманова және т.б.

Салыстырмалы лингвистикада Қазақ және Саха фразеологизмдері түркі және еуропалық тілдеріндегі фразеологизмдерімен бірге айтарлықтай көп зерттелген, дегенмен Қазақ және

Саха фразеологизмдері бір-бірімен салыстырылып зерттелмеген. Қорытындылай кетсек, заманауи түркітануда, лингвистикада Қазақ тілі Қыпшақ тілі ретінде және Саха тілі Сібір тілі ретінде салыстырылуы өзекті мәселе. Қазақ және Саха фразеологизмдерінің салыстырмалы аспектіде зерттелуі түркі тілдерін жақсырақ түсінуімізді, Сібір және Қыпшақ тілдерінің бұрын байқалмаған ұқсастықтарын және тарихи әрекеттестіктерін анықтауымызға жол ашады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі / Ш. Құрманбайұлы, С.Исақова, Б.Мизамхан және т.б. Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 596 б.
2. Курс фразеологии английского языка / Кунин А.В: Учебник. М., 1996.
3. Якут тілінің фразеологиясын зерттеудің қазіргі жағдайы / Л. М. Готовцева
4. Кулаковский А.Е. Научные труды. - Якутск: Кн.изд-во, 1979, 178 с

УДК 81-116.4

ҚАЗАҚСТАН ҚЫТАЙ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ: ЖАҢА ТАРИХИ КЕЗЕҢДЕ

Амирова Меруерт Оразбайқызы

mikka-o@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті,
Түркітану кафедрасының I курс докторанты. Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Жолдасбеков М.

Қазақстан тәуелсіздік алған жылдардан бастап шет ел инвестицияларын тарту еліміздің экономикалық дағдарыстан шығудың және тиімді нарықтық экономиканы дамытудың негізгі құралдарының бірі ретінде қарастырды. Тәуелсіздік туралы жариялаған кезде Қазақстан экономикасы экономикалық дағдарыс кезеңінде болды, өсудің баяулауы өндірістің абсолюттік төмендеуіне айналды. Бұл негізінен экономиканың ағымдағы басқарылуын жоғалтудың нәтижесі, елдегі қаржы және төлем тәртібінің жоқтығы себеп болды. Өнеркәсіптің құлдырауындағы тұрақты байланыстардың бұзылуы құлдырауға, ал кейбір жағдайларда өндірістің тоқтатылуына және төмендеуіне әкелді. Көптеген пайдалану мемлекеттің экономикасына оң әсер етеді. Шетелдік инвестициялардың көмегімен Қазақстан экономикасының деформацияланған өндірістік құрылымын жақсартуға және жоғары технологиялық өндірістерді құруға, көптеген кәсіпорындардың техникаларын қайта жарақтауға, білікті мамандар мен қызметкерлердің әлеуетін белсенді түрде алға жылжытуға және басқаруға сондай-ақ маркетингте озық жетістіктерге қол жеткізуге қолайлы жағдайлар жасау үшін бар мүмкіндікті пайдаланды.

Жас мемлекет алдында өзекті мәселелердің бірі сыртқы саясатты дамыту яғни, Қытаймен тату көршілік қарым-қатынас орнату маңыздылығы тұрған еді. Қытай әлемдік державалардың элитасына сенімді түрде кіріп, өзінің экономикалық қуатын құратын мемлекет. Қытаймен достық қарым-қатынас жасау жас мемлекет үшін қауіпсіздіктің сенімді кепілі болып табылады. Осыған байланысты Қытаймен саяси диалогты жылжыту, сауда-экономикалық байланыстарды жүйелендіру және екіжақты қарым-қатынастарды үшін қажетті құқықтық базаны құру басымдылығы тұрды.